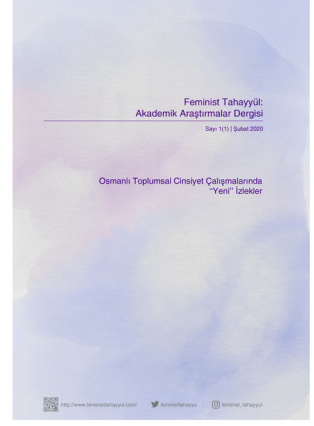

Hapiste Kadın Olmak: Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın
Suçluluğu Ve Kadınların Hapsedilmesi (1840-1919)

Gizem Sivri

Feminist Tahayyül, 1(1): 7-28.
(Özgün Makale)

© Bu eser ancak referans verilerek kullanılabilir ve izin
almaksızın çoğaltılamaz.

Hapiste Kadın Olmak: Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Suçluluğu Ve Kadınların Hapsedilmesi (1840-1919)¹

Gizem Sivri²

Özet

Bu yazıda on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun hapishane politikaları ve hapishane modernizasyonu ışığı altında, kadınları hapsetme pratikleri, kadınların mahkûmiyet süreçleri, mahkûm kadınların statü ve görünürlükleri, Osmanlı bürokrasisinin kadın suçluluğunu ve kadın mahkûmları algılayış biçimleri incelenecektir. 1839 yılında Tanzimat'ın ilan edilmesi ile başlayan ve imparatorluğun her kurumuna sirayet eden modernizasyon ve reform arzusu, hapishaneleri iyileştirmeye yönelik bir girişim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu girişimin bir parçası olarak, kadınları kapatma pratikleri, kadınları mahkûm etme biçimleri ve zaman zaman "sıra dışı" olarak adlandırabileceğimiz uygulamalar derinlemesine tartışılacak; hapishaneleri iyileştirme adımlarının, mahkûmların toplumsal cinsiyet rollerinden nasıl etkilendiği irdelenecektir. Böylelikle, Osmanlı arşivi verilerinin ışığı altında, Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın mahkûmlara yönelik spesifik uygulamaların tarihsel, sosyolojik ve penolojik bir incelemesi sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Hapishaneleri, Hapishane Reformu, Kadın Suçluluğu, Kadın Mahkûmlar, Kadın Hapishaneleri.

---

¹ Bu makale Dicle Koğacıoğlu Makale Ödülü 2019'da üçüncülük ödülüne layık görülmüştür.

² Ludwig Maximilians Üniversitesi, Münih. Elektronik posta adresi: sivri.gizem@gmail.com

Orcid Numarası: 0000-0001-7524-1755.

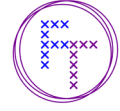
Makalenin Geliş Tarihi: 06/09/2019. Makalenin Kabul Tarihi: 28/10/2019

Abstract

In this article I provided a broad framework of prisoners' institutional, legal, spatial problems in the late Ottoman prison system and investigated Ottoman approach towards women prisoners in terms of their gender roles, social positions, fertilities, motherhood, and discrepant prison policy against them. Main aim of this article is to focus on special practical implementations and most importantly unique imprisonment methods for women inmates even if they shared some of the same woeful conditions suffered by men, female prisoners were, in addition, subjected to abuses like rape, coercion, discrimination and sometimes lenient manner in the Ottoman prisons just because of their femininity and vulnerability. Briefly, this essay examined the women's imprisonment issue in the late Ottoman period within the light of the archival documents and gendered criminality theories.

Keywords: Ottoman Prisons, Prison Reform, Women's Criminality, Women Prisoners, Women's Imprisonment.

Osmanlı Tarihyazımında Kadın ve Kadın Suçluluğu

Osmanlı tarihyazımı genellikle kadınları görmezden gelen, kadınları kapalı alanlara hapseden ve onları yalnızca bu alanlarda görünür kılan bir anlatı sunmaya eğilimlidir. Görünürlüğünü yitirmiş ve tarihten gizlenmiş figürler olarak temsil edilen kadınlar, kadın tarihi ve toplumsal cinsiyet tarihi yazıcılığının temel sorunlarından biri olagelmıştır. Kadınları domestik alanlara mahkûm eden bu anlayış; onları mutfakta, yatak odasında ya da haremden konumlandırılmış birer anne, gelin, eş, cariye ya da en fazla mahkemelerde hak arayan, masum ve kırılabilir karakterler olarak göstermektedir (Fleet ve Boyar, 2016: 1-17). Kate Fleet ve Ebru Boyar'ın (2016:1) da altını çizdiği üzere kadınlar çoğunlukla “mazlum, istismara uğramış” ya da “mülkiyet ilişkilerinde ve sosyal ilişkilerde yarı bağımsız” karakterler olarak tasvir edilmektedirler. Son yıllarda yapılan Osmanlı toplumsal cinsiyet çalışmaları bu yaygın anlayışın aksine, yeni bir kadın tarihi yazımı önerisi sunmaktadır. Fatma Aliye (Çakır, 2001) ve Nezihe Muhiddin (Zihnioğlu, 2003) gibi yüksek sınıf üyesi, elit ve entelektüel kadınların yanı sıra, toplumun farklı tabaklarından gelen, toplumsal hiyerarşinin sınırında kalmış, sıradan kadınlara mercek tutmanın ve toplumsal cinsiyet rollerinin şekillenme sürecini bu gözle incelemenin önemiyetinin altını çizmek gerekir. Bu nedenledir ki, örneğin “eşikte kalan” kadınlar olarak betimleyebileceğimiz fahişe kadınlara, onların çalışma koşullarına, toplumsal statülerine ve toplum nezdindeki görünürlüklerine tutulan geniş perspektifli mercek, bu alanda yapılan çalışmaların rotasının hangi yöne kırıldığını gösteren bir başka önemli adımdır (Semerdjian, 2008).

Son yıllarda yapılan Osmanlı toplumsal cinsiyet çalışmaları bu yaygın anlayışın aksine, yeni bir kadın tarihi yazımı önerisi sunmaktadır. Fatma Aliye (Çakır, 2001) ve Nezihe Muhiddin (Zihnioğlu, 2003) gibi yüksek sınıf üyesi, elit ve entelektüel kadınların yanı sıra, toplumun farklı tabaklarından gelen, toplumsal hiyerarşinin sınırında kalmış, sıradan kadınlara mercek tutmanın ve toplumsal cinsiyet rollerinin şekillenme sürecini bu gözle incelemenin önemiyetinin altını çizmek gerekir. Bu nedenledir ki, örneğin “eşikte kalan” kadınlar olarak betimleyebileceğimiz fahişe kadınlara, onların çalışma koşullarına, toplumsal statülerine ve toplum nezdindeki görünürlüklerine tutulan geniş perspektifli mercek, bu alanda yapılan

çalışmaların rotasının hangi yöne kırıldığını gösteren bir başka önemli adımdır (Semerdjian, 2008).

Kadınları mahkemelerde ve hapisanelerde masum, mağdur, haksızlığa uğramış, hak arayan, aciz, kırılğan yahut kader kurbanı karakterler olarak yansıtmak ve bu algıyı tarihyazımının her alanına yaymak, toplumsal cinsiyet rolleri ve bu rollerin temellerine göz atmak istediğimizde tarihsel ve toplumsal gerçekliği yansıtmayan sonuçlara varmamıza neden olmaktadır. Osmanlı literatüründe doğrudan kadın suçluluğu üzerine yapılmış çalışmaların niceliksel yetersizliği de değindiğimiz eğilimin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Aykut, 2011; Zarinebaf, 2010). Bu noktada, Ebru Aykut'un (2011: 265-289) kocalarını zehirleyerek öldüren kadınlara odaklandığı doktora tezi, Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın suçluluğu üzerine yapılan öncül ve kıymetli çalışmalardan biri olarak önem kazanmaktadır. Aykut'un (2016: 114) da altını çizdiği üzere kadınları kriminal bir figür, birer fail ve cinayet gibi son derece şiddet içeren bir suçu işleyen aktörler olarak kurgulamak Osmanlı tarihyazımını içerisinde yeni bir soluk olarak yer almaktadır. Dolayısıyla, kadınların birer aktör olarak görülmesinin elzem olduğu alanlardan biri de kriminoloji ve penoloji çalışmaları alanlarıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın suçluluğuna ve kadınların mahkûmiyet süreçlerine bakmaya çalışırken, bu alanda sayıca kısıtlı olan teorik çalışmalara mercek tutmak da son derece önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda, yalnız Osmanlı bürokrasisine ve toplumsal yapısına özgü olmadığını anlayacağımız yaygın algının izini sürerek, kadın suçluluğunu ve bu algının kadınların mahkûmiyet süreçlerindeki etkilerini inceleme fırsatı bulabilmekteyiz.

Pat Carlen ve Anne Worrall'ın (2004: 32) da kitaplarında vurguladıkları üzere, kadınlar “adi birer suçlu” olmalarına rağmen, literatürde biyolojik ve psikolojik olarak hassas, kırılğan, duygusal ve domestik karakterler olarak varsayılmaya devam edilmektedir. Bununla birlikte, hapisane ve suç bilimi alanındaki çalışmalarda kadınların kriminal davranışları ikiye ayrılır: Cinayet gibi ağır ve şiddet içeren suçlar işleyen sapkın ve deli kadınlar ve nefis-i müdafaa eden masum kriminal karakterler (Carlen ve Worrall, 2004: 9). Şiddet içeren suçlara bulaşmış kadınları, vahşi, akli dengesi yerinde olmayan, ruhsal rahatsızlıklara sahip kişiler olarak tanımlamak

ve zaman zaman “dişi kaplan” gibi benzetmelerle temsil ederek onları kişiliksizleştirmeye varan söylemler geliştirmek kadın suçluluğuna teorik yaklaşımın temelini oluşturmaktadır (Rache, 1975: 13). Kadınların psikolojik ve biyolojik bileşenlerini adi suçlar işlemeye muktedir ve elverişli görmeyen bu anlayış, kadınları hapsedme pratiklerine de yansımaktadır.

Öyle ki, kadın suçluluğu ve kadınları cezalandırma pratikleri hakkında oldukça kıymetli çalışmalar yapmış olan Carlen (1983: 211), kadınları hapsedmenin “baskın anlamı”nın kadın suçluluğu ve kadın hapishaneleri gerçeğini görmezden geldiğinin ve bu yaklaşımın kadın hapishanelerini “gerçek” birer hapishane, mahkûm kadınları ise “gerçek” birer kadın olarak görmeyi reddettiğinin altını dramatik bir şekilde çizmektedir. Bir başka deyişle Carlen (1983: 211), kadın hapishanelerini hapishane olarak değerlendirmeyen eril anlayışın, kadın mahkûmları da gerçek birer kadın (dişi) olarak görmediğine dikkat çekmektedir.

Bu anlayışın sonucu olarak, kadın mahkûmların erkek mahkûmlarla aynı hapishane deneyimini paylaşmayacağı, aynı hapishane koşulları içinde mahkûm edilmeyecekleri ve benzer yöntemlerle kapatılamayacakları sonucu doğmaktadır. Adrian Howe’un (1994:135) da belirttiği üzere, hapishane binaları erkek mahkûmlar için inşa edilmiş olup, bu binalar yalnız erkek mahkûmların kapatılma ve ıslah edilme süreçleri için tasarlanmışlardır. Mekânsal olarak patriarkal bir anlayışla dizayn edilen bu kurumlar, kadın mahkûmlar için farklı mekânsal yapıların ve hapsedme yöntemlerinin geliştirileceğinin kanıtı niteliğindedir. Bir başka deyişle, mevcut hapishane sisteminden dışlanan kadın mahkûmlar için sadece kadınlara özgü hapsedme ve cezalandırma yöntemleri geliştirilerek, kırılganlıkları, zayıflıkları ve suç işlemeye muktedir görülmeyen karakterleri, onlara özgü cezalandırma pratikleri vasıtasıyla sıklıkla vurgulanacaktır. Hatta şiddet içerikli suçlara bulaşmış olanları sapkın yahut deli olarak değerlendiren bu yaklaşım, mahkûmlara kadınlıklarını ve masumiyetlerini hatırlatmak üzerine kurulu bir takım ıslah yöntemleri tasarlayacaktır.

Bu noktada on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı bürokrasisinin bakış açısını, Osmanlı hapishane pratiklerinin izini sürerek, arşiv malzemeleri ışığı altında kurumsal reform ve modernleşme adımlarının eş zamanlı takibini yaparak, elimizdeki materyallerle değerlendirmenin

gerekliliğini vurgulamak gereklidir. Bu yazıda Osmanlı Devleti'nin kadınları hapsedme biçimlerine, geçici hapsedme mekânlarına (imam evleri), kadın mahkûmları denetleme yöntemlerine ve mahkûmların yalnızca kadın oldukları için maruz kaldıkları birtakım uygulamalara ışık tutmaya çalışacağım. Bu çok boyutlu tartışmayı açmadan evvel, toplumsal hayatın birçok alanında köklü değişimlere neden olan Tanzimat sürecinden İttihat ve Terakki Partisi (1908) iktidarına dek hapsedane reformunda kadın mahkûmların ve kadın hapsedanelerinin yerini tespit etmenin, bahsedilen değişimlerin ve yeniliklerin sınırlarını belirlemek açısından önemli olduğunu düşünüyorum.

Hapsedane Modernizasyonu İçinde Kadınların İzini Sürmek (1839-1918): Teori ve Pratiğin Çelişkisi

Tanzimat Dönemi Hapsedane Politikaları (1839-1876)

1839 yılında Tanzimat'ın ilanından imparatorluğun çöküşüne varan süreçte, Osmanlı bürokrasisi hapsedane ıslahatı adı altında sayısız nizamname yayınına, ıslah raporuna, düzenleme emrine ve yasal yeniliğe imza attı. Genel bir tablo çizmek gerekirse, Osmanlı hapsedaneleri on dokuzuncu yüzyıl başlarında kaleler, zindanlar ve tersanelerden oluşan düzensiz yapılardan ibaretken; hapsedane reformu fikri ile birlikte, yalnızca hapsedane olarak kullanılmak üzere inşa edilecek veya inşaat planı çizilecek yapılar devreye girecektir. Mevcut durumda, vilayet merkezlerinde yer alan hükümet konaklarının bodrum katları, ıslah ve tevkifhane olarak kullanılmaktaydı. Bu düzensiz yapıların içinde mahkûm edilen suçluların durumu da mekânların fiziksel koşullarıyla doğru orantılı olarak dehşet vericiydi (Yıldız, 2012: 93). Bu nedenle, Osmanlı yönetiminin öncelikli amacı Tanzimat Fermanı ile can güvenliklerini garanti altına aldığını iddia ettiği Osmanlı tebaasının suçlu unsurlarının, ıslah ve tevkifhaneler içindeki can güvenliklerini ve yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak olmalıydı. Hijyen kurallarından uzak, yatak, çamaşır, yemek gibi yaşamsal ihtiyaçların karşılanmadığı hapsedane koşulları modern bir cezalandırma ve rehabilitasyon (ıslah) sürecini de imkânsız kılmaktaydı.

Bu yazıda kronolojik olarak takip etmeye çalışılacak olan hapsedane reformuna dair gelişmeler, özellikle kadın hapsedanelerine yönelik uygulamalar, kadın mahkûmlara özgü

düzenlemeler ve kanunlar bakımından incelenecektir. Bu minvalde, gözümüze çarpan ilk yasal gelişme 1840 yılında ilan edilen Ceza Kanunnamesi'dir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk ceza kanunnamesi olan bu yasal pakette, yeni suç kategorileri belirlenmiş (zimmete para geçirme, vergi kaçırma, vatana ihanet ve eşkıyalık) ve en önemlisi temel cezalandırma uygulaması olarak sürgün, kürek ve pranga gibi cismani cezalar yerine bir yere kapatma, hapsedme ön plana çıkarılmıştır (Schull, 2015: 25).

Bunun yanı sıra, Tanzimat'ın yarattığı yapısal değişikliklerin bir parçası olarak 1845'te kurulan ilk düzenli kolluk kuvveti teşkilatı olan *Zabtiye Teşkilatı* oluşturulmuş ve toplumsal denetim, güvenlik, kamunun can ve mal güvenliğine dair ilk kurumsal adım atılmıştır (Levy, Özbek ve Toumarkine, 2009). 1851 yılında Osmanlı hapishanelerini gözlemlemek ve denetlemek üzere çalışmalar yapan, dönemin İngiliz büyükelçisi Sir Stratford Canning, "Osmanlı Hapishane Reformu" adı altında kapsamlı bir rapor yayınlamıştır. Yayımlanan rapor, Osmanlı hapishanelerinin güncel durumuna dair önemli gözlemler ve bilgiler içermektedir. Bu rapora göre, hapishanelerdeki yaşam koşulları "içler acısıydı". Hapishane yönetimleri, modern cezalandırma pratiklerinden ve konulan yasalardan tamamen uzakta, bedensel ceza yöntemlerini uyguluyor; hiçbir düzen, ıslah ve denetim olmaksızın, tüm yaşamsal ihtiyaçlardan mahrum bir yaşam süren mahkûmlar adeta acı çekerek ölümü bekliyordu. Canning, Osmanlı hapishanelerini zindan olarak adlandırıyor (Akyüz ve Çelik, 2011: 77-78). Canning'in gözlemlerini içeren bu rapor, Osmanlı hapishanelerine Avrupa'dan gelen ilk müdahale olarak sayılabilir. Raporda, Osmanlı hapishanelerinde mahkûmları suçlarına ve cinsiyetlerine göre ayırma uygulamasının bulunmadığının ve mahkûmların cinsiyet farkı gözetmeksizin aynı koğu ve hapishane binalarını paylaştığının altı çizilmiştir. Canning, raporunda ilk kez kadın hapishane ve koğuşlarına olan ihtiyacı vurgulamış ve kadınlara özel koğu ve hapishane kompleksi önerilerinde bulunmuştur (Akyüz ve Çelik, 2011: 77-78). Canning'in raporu, toplumsal cinsiyet tartışmaları için oldukça önemli bir tarihyazımsal meselenin altını çizmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin keskin bir biçimle ayrıldığı, kadın ve erkek figürlerin her alanda birbirinden uzakta tutulduğu Osmanlı toplumunda, suçluların aynı mekânlarda hapsedilmeleri yepyeni bir

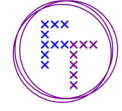

tartışmanın önünü açmaktadır. Canning'in raporunu takiben, 1856 Islahat Fermanı ile birlikte, bedensel cezalar yerini yasal olarak kapatma cezasına bırakmış ve hapsetme temel cezalandırma pratiği olarak belirlenmiştir (Şen, 2005: 65). Cismani cezaların yasaklanması süreci, ilerleyen zamanlarda hapishanelerde yaşanacak olan izdihamın da temel nedenlerinden biri olacaktır.

Osmanlı hapishanelerine ikinci uluslararası müdahale 1858 yılında İngiliz subay Major Gordon'ın Osmanlı hapishaneleri baş müfettişi olarak görevlendirilmesiyle gerçekleşmiştir. Bunun akabinde, suçları *zanlı*, *kabahat sahibi*, *erbab-ı cünha*, *cinayet olmak üzere* dörde ayrılan ve suçluları da hapishane içinde farklı koşu ve bölümlerde mahkûm etmeyi öngören 1858 Ceza Kanunnamesi yayınlamıştır (Schull, 2014: 45). Bu ceza kanunnamesinde, kadın ve erkek koşualarının ayrılması gerekliliğinin de altı çizilmiş, erkek ve kadın mahkûmların (*mücrimin*) cezalarını aynı hapishane binasında yahut koşuğa çekmeleri yasaklanmıştır (Yıldız, 2012: 180). Görüldüğü üzere, Canning'in kadın mahkûmlar için ayrı hapishane ve koşuğa inşası önerilerini içeren hapishane raporunun ardından, kadın mahkûmlara dair ilk resmi yasal düzenleme 1858 Ceza Kanunnamesi ile gelmiştir. Bu minvalde, kadın ve erkek mahkûmların aynı koşuğa yahut hapishane binasını paylaşmaları, özellikle kadın mahkûmlar için güvenlik tehdidi ve cinsel istismar gibi yeni kriminal vakalara yol açmaktaydı. Ancak bu yazının ilerleyen sayfalarında görüleceği üzere, söz konusu yasal düzenleme ile oluşabilecek taciz ve istismar vakalarının önüne geçmeye çalışan, mahkûmları ve hapishaneleri kontrol altında tutma çabasında olan Osmanlı bürokrasisinin reform ve düzenleme adımları kâğıt üzerinde ve uygulamadan yoksun kalacaktır.

1858 Ceza Kanunnamesi ile birlikte, hapsetmenin temel cezalandırma yöntemi olarak kabul edilmesi mahkûm sayısında ciddi bir artışa neden olmuş ve zaten sayıca yetersiz olan hapishane binaları ve koşuğları daha da yetersiz hale gelmiştir. Hapishanelerdeki nüfus artışı, yeni hapishane binalarının ve komplekslerinin inşasına duyulan ihtiyacı tetiklemiştir. 1871 yılında Osmanlı hükümeti, yönetimi Zabtiye teşkilatına bağlı olacak olan, ilk büyük hapishane kompleksinin (*Dersaâdet Hapishane-i Umumisi*) inşasını tamamladı ve bina hapishane

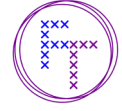

modernleşmesine dair atılan adımların vücut bulmuş hali olarak görkemli bir törenle açıldı (Adak, 2015: 64). Sultanahmet Hapishanesi, mahkûmların tüm yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir yapıya sahip olarak tasarlanmıştı. İçinde mahkûmların düzenli ve sağlıklı bir yaşam standardı yakalayabilmesi için, revir, ibadethane, çamaşırhane ve yemekhane gibi olanaklar bulunan komplekste, kadın ve erkek mahkûmlar için ayrı koğuşlar bulunuyordu ve hem kadın hem de erkek mahkûmların denetimi için gardiyan istihdamı sağlanacaktı. Osmanlı İmparatorluğu için 1000 Kuruş gibi oldukça yüksek bir meblağa mal olan Sultanahmet Hapishanesi, 1858 Ceza Kanunnamesi'nin yasallaştırdığı kapatma cezasını yaygınlaştıran ve cismani cezaları bir kez daha yasaklayan sisteme ek olarak, tutuklu yargılama süreçlerinin uzunluğu nedeniyle de kısa sürede kalabalıklaşmış; olanakları, mekânsal yapısı ve denetim sistemi bakımından “modern” bir hapishane olma niteliğini kısa sürede tamamıyla kaybetmiştir (Şen, 2007: 28; Yıldız, 2011: 75).

II. Abdülhamid Dönemi'nde Osmanlı Hapishaneleri (1876-1908)

II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde, 1876 tarihinde yayınlanan “*Hapishane Gardiyanları Talimatnamesi*”nde hapishanelerde istihdam edilecek olan gardiyanları seçme kriterlerine ve görev tanımlarına değinilirken, kadın gardiyanlar (*kolcu kadın yahut nisa gardiyani*) hakkında herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir (Demirel, 2007: 258-259). Talimatnameyi takiben, 1880 yılında II. Abdülhamid tarafından yayınlanan nizamnamede (*Memâlik-i Mahrûsa-i Şâhânedede Bulunan Tevkîfhâne ve Hapishânelerin İdâre-i Dahiliyelerine Dâir Nizâmname*) kadın mahkûmlar için ayrı koğuş gerektiği tekrar vurgulanmıştır (Gönen, 2005: 174). Nizamnamenin 6. Maddesi, kadın mahkûmları denetleyecek olan kadın gardiyan görevlendirmesi gerekliliğinin altını çizerken, nisa kolcularının görev tanımlarını yapıyordu. Böylece, kadın mahkûmların denetimine dair ilk kurumsal adım atılmış ve kadın gardiyan denetimine duyulan ihtiyacın altı bir kez daha çizilmiştir.

Bu nizamnamede, kadın mahkûmlara ve denetimlerine dair birden fazla düzenleme yer almaktadır. Bunlardan en göze çarpanı hamile ve emziren kadın mahkûmlar için ekstra tayinat (yiyecek) hizmeti verilmesi gerektiğini belirten düzenlemedir. II. Abdülhamid dönemi

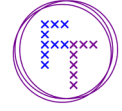

hapishane politikaları kapsamında hamile ve emziren anne mahkûmların doktor kontrolü altında beslenme programına tabii tutulması ve bu kadınların yiyecek masraflarının hapishane yönetimleri tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır. Düzenleme, imparatorluk hapishanelerinde bir ilk olma özelliği taşımaktadır.

Bu uygulamanın akabinde, II. Abdülhamid dönemi hapishane politikaları kapsamında, hamileliği nedeniyle, mahkûmiyet süreleri sonlandırılmış, affedilmiş mahkûm kadın vakalarına rastlamak mümkündür. Osmanlı arşivlerinden elde ettiğimiz vakalardan, 1892 yılında Manastır Nisa Hapishanesi'nde kocasını öldürmek suçundan on beş yıl hüküm giymiş olan Gülazar Kadın'ın hikayesi bu durumun bir örneğidir. Manastır Nisa Hapishanesi İdaresi ve Dahiliye Nezareti arasındaki yazışmalarda, hamileliği ortaya çıkan Gülazar Kadın'a nasıl muamele edileceği ve ne gibi uygulamalarda bulunulması gerektiği sorulmaktadır. Yazışmaların sonucunda, Gülazar Kadın'ın affedilmesine karar verildiği ve salıverileceği açıklanmıştır (COA.BE0 24/ 1766). Mahkûm sayılarını azaltma arzusu ve nüfus politikalarına verilen dramatik önemin bir parçası olarak, hamilelik nedeniyle uygulanan bireysel af pratiklerine Osmanlı arşivinde sıklıkla rastlanmaktadır. Abdülmecid dönemi (1876-1908) hapishane tarihinde af uygulamalarının başladığı ve yaygınlaştığı süreçtir (Yıldız, 2012: 298). Abdülmecid ile birlikte uygulamaya başlanan Sülûsan affının³ yanı sıra, II. Abdühamid iktidarı ile birlikte, sultanın doğum günleri, bayram arefeleri, cuma selamlıkları vesilesiyle hapishanelerdeki kalabalığı azaltmak için toplu af pratiği ekseriyetle uygulanmaktadır (Yıldız, 2012: 306-307).

Nizamname önerilerinden, yasal düzenlemelerden ve arşiv belgelerinden de anlaşılacağı üzere, kadın mahkûmların toplumsal cinsiyet rolleri, temsil ettikleri kadın ve anne kimlikleri Osmanlı hapishanelerinde farklı uygulamalar geliştirilmesine ve kadın mahkûmların ihtiyaçlarının dikkate alınmasına neden olmuştur. Nizamnamelerde, raporlarda ve yasal düzenlemelerde yer alan bu öneriler başlı başına problemli olan ve dönüştürülmesi gereken Osmanlı hapishanelerinde uygulamaya konulamamış olsa bile, Osmanlı bürokrasisinin kadın mahkûmları algılayış ve kavrayış biçimlerine örnek teşkil etmektedir. II. Abdülhamid

³ Sülûsan affı: Mahkûmların cezalarının üçte ikisini çekmiş olmaları halinde, padişah emri ile affa tabii tutulması.

döneminde kadınları hapsedme politikaları, Tanzimat'tan çok daha farklı bir biçimde, kadın mahkûmların varlığını tanıy ve hapisane içinde “kadın” kimliklerinden mütevellit yaşanan ve yaşanabilmesi muhtemel sıkıntıları önlemeye yönelik adımlar atar niteliktedir.

İttihat ve Terakki Dönemi'nde Osmanlı Hapishaneleri (1908-1918)

1908 II. Meşrutiyet devri ile birlikte, II. Abdülhamid iktidarı yerini İttihat ve Terakki Partisi yönetimine bırakmıştır. İttihat ve Terakki yönetiminin ilk icraatlarından biri, hapisane yönetiminin tekelleşmesi ve kurumsallaşması yönünde önemli adımlar atmak olmuştur. Bu anlamda, ilk kurumsal ve resmi hapishaneler idaresi 1911 yılında Dahiliye Nezareti'ne bağlı olarak İttihat ve Terakki Partisi tarafından kurulur. Kurum, bir sene sonra isim değiştirerek *Mebani-i Emiriyye Hapishaneler İdaresi* ismini almıştır (Demirkol, 2015: 989). Kurumsal düzenlemenin akabinde, 1911 yılında kapsamlı bir “Hapishaneler Nizamnamesi” yayımlanmış, Tanzimat ve II. Abdülhamid döneminde vurgulanan tüm düzenlemeler, zaman zaman aynı şekilde zaman zaman da kapsamı genişletilerek yeniden yayımlanmıştır (Bozkurt, 2012: 264).

Kadın mahkûmların hapsedilmesi ve kapatılması için, kalebendler ve hisar burçları dışında kullanılan bir diğer mekân “imam evleri” olarak adlandırılan, kiralanarak oluşturulmuş hapisane binalarıdır. Tüm yenileme ve düzenleme çabalarına rağmen, kadın mahkûmları imam evlerine kapatma Osmanlı İmparatorluğu'nda geleneksel bir hapsedme yöntemi olarak kullanılmaktaydı. Hapisane yönetimini kurumsallaştırmış ve idareyi tek organda toplamış olan İttihat ve Terakki iktidarı müstakil hapisane binaları ve yönetimleri yapılandırılırken, tüm bu kurumsal adımların, düzenleme paketlerinin, yasal yeniliklerin uğramadığı bir başka kapatma pratiği olan imam evleri ile karşılaşmak; monopolize olmuş ve resmileşmiş hapishaneler idaresinin işlevini sorgulamaktadır (Schull, 2014: 52). 1912 yılına ait bir arşiv belgesinde anlatıldığı üzere, *Mebani-i Emiriyye Hapishaneler İdaresi* ile Kosova vilayeti Brana kazası yerel yönetimi arasında geçen yazışmada; Brana Kazası Çarşı mahallesinde boş bir evi bulunan İmam Hafız Nail Efendi, evini kadın hapisanesi olarak kiraya vermek istemektedir. Yazışmada, “müstail bir zükur hapisanesine (ayrı bir erkek hapisanesine) ek olarak isticar usulü (kiralama) ile oluşturulacak olan kadın hapisanesinin Hafız Nail Efendi'den

kiralınması süreci ayrıntılı olarak anlatılmıştır (COA. DH. MB. HPS. M. 6/46). Aylık iki gümüş para (*mecidiye*) karşılığında kiralanacak olan imam evinin, tüm denetimi ve sorumluluğ u Hafız Nail Efendi'ye ait olacaktır. Kadınları kapatma (*incarcerate*) mekânı olarak kullanılan ve geleneksel ismi imam evleri olan bu mekânlar, mahalli yöneticiler tarafından kiralandığı nda “muhtar evi” olarak da adlandırılmaktadır. İkincil kaynaklardan takip edebildiğimiz üzere, 1852’de Ağa Kapısı ve Tavhane bölgesine kiralanın imam evleri bulunmaktaydı. Tanzimat dönemi ve sonrasında yaşanan reform ve modernleşme rüzgarına rağmen imam evi geleneğ inin Osmanlı’da yaygın bir şekilde sürdürüldüğ ünü elimizdeki arş iv malzemelerinden takip etmek mümkündür (Karaca, 2015: 152-153). Osmanlı arş ivi tarihç ilere, imam evlerinde hapsedilme süreci ve mahkûm kadınların bu süreçteki yaşam koş ulları hakkında bilgi ve ayrıntı içeren dökümanlar sunmamaktadır. Bu nedenle, imam evlerinin kiralanma süreci, sahipleri, denetleyenlerinin isimleri ve meslekleri dışında bu kapatma pratiğ ine ve bu mekânlara kapatılan kadınların akıbetlerine dair bilgilere erişmek ne yazık ki mümkün değildir.

Hapishane yönetim ve denetim organlarının tek çatı altına toplanması, hapishanelerin fiziki koş ulları hakkında ayrıntılı raporlar tutulması ve bilgi edinilmesi, mahkûmların suçları, yaş ları, cinsiyetleri, etnik ve dini kimlikleri, meslekleri ve medeni durumları ile ilgili ayrıntılara sahip olunması, İttihat ve Terakki Partisi’nin “pozitivist” anlayışı ve “sosyal mühendislik” idealinin bir parçası olarak göze çarpan adımlardır. Bu anlayış ın bir parçası olarak, 1911-1918 yılları arasında beş kez tekrarlanan sayım ve anket çizelgeleri vilayet merkezlerinde bulunan on iki büyük hapishane kompleksine (*Bağdat, Beyrut, Bitlis, Canik, Edirne, Hicaz, İstanbul, Kastamonu, Mamerat’ülaziz, Manastır, Musul, Yanya*) gönderildi (Schull, 2014: 75). Yapılan ilk kapsamlı sayım ve anket, 1911-1912 yılları arasında gerçekleştirildi. Bu sayım ve ankette göre, kadın mahkûmların sayısı, toplamda 34.085 mahkûmun iç inden, yalnızca 1.494’tür (Schull, 2014: 75). Böylece, kadınların Osmanlı hapishanelerinde mevcut bulunan toplam mahkûm sayısı iç inde temsil ettiğ i oran yüzde 4,4’tür. Bu nedenledir ki, mahkûm sayılarının azlığı da, kadın mahkûmlara özel olarak uygulanan kapatma ve denetleme pratikleri üzerinde (imam evleri gibi) en az toplumsal cinsiyet rolleri kadar etkili olmuştur.

İttihat ve Terakki döneminde yürürlüğe konulan, kurumsal ve yasal düzenlemeler, yapılan sayım ve anketler, meşrutiyet rejiminin hapisane reformu ve ıslahı konusundaki ısrarının altını çizmektedir. Yukarıda da bahsettiğim üzere, sosyal mühendislik politikalarının bir parçası olarak yapılan tüm sayım ve anketler, mahkûmlar hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olmak, kurumsal ıslah ve düzenleme projelerini buna göre şekillendirmek ve toplumsal denetimi (*public surveillance*) daha kuvvetli kılmak üzere yapılmıştır. (Foucault, 1984: 243-244).

Bu anlayışın bir parçası olarak, meşrutiyet yönetiminin demografi politikalarına duyduğu ilgi de hapisane reformunda vücut bulacak olan bir başka unsurdur. II. Abdülhamid döneminde çıkarılan 1880 Hapishaneler Nizamnamesi'nin mahkûm kadınların çocuklarının anneleri ile birlikte hapisanede kalabilmesine dair düzenlemesinin kapsamını genişleten İttihat ve Terakki iktidarı, 1914 yılında çıkarılan kararlarla birlikte, hapisane yönetimlerinin, kadın mahkûmların çocukları ile birlikte kapatılmalarına müsaade eden düzenlemesini onayladı (Schull, 2014: 126-127). Buna göre, altı yaşından küçük çocuklar, annelerinin mahkûmiyet süreçlerinde hapisanelerde anneleri ile birlikte kalabileceklerdi. İttihat ve Terakki yönetimi kadın mahkûmların sayılarına dair verileri elde ederken, mahkûmların medeni durumları, yaşları ve cinsiyetleri hakkında bilgi edinmeye de devam ediyordu. Bu bilgiler ışığında, sayım yapılabilen on iki vilayet hapisanesinde bulunan 768 evli ve dul kadın çocuk sahibi idi (Schull, 2014: 103). Kadın mahkûm popülasyonunun neredeyse yarısından fazlasının çocuk sahibi olduğunu gösteren sayım ve anketler birlikte değerlendirildiğinde, İttihat ve Terakki yönetiminin 1914'te gerçekleştirdiği bu düzenlemeye duyduğu ihtiyaç, hapisanelerdeki çocuklu kadın sayısının bu denli yüksek oluşunun bir sonucu gibi durmaktadır. Hapishaneler idaresi, 1914'te yayınladığı düzenlemede, hamile ve emziren kadın mahkûmların yanı sıra, çocuklarıyla birlikte mahkûm edilen kadınlara ekstra yiyecek servisi (tayinat) sunulması gerektiğini belirtmiştir (Schull, 2014: 126-127). Bu düzenlemeyi doğrular nitelikte olan bir arşiv malzemesi de Kastamonu Vilayet Hapishanesi'nden gelmektedir. Arşivden elde ettiğimiz 1916 tarihli belgede; Kastamonu vilayet hapisanesi yönetimi, emziren ve hamile kadın mahkûmlara ekstra yiyecek dağıtımını yapıldığını açıklamaktadır (COA.DH.MB.HPS 61/20).

Kadın mahkûmlara karşı geliştirilen bu hassas ve ilgili kurumsal yaklaşıma rağmen, kadın mahkûmları denetleme sorununa dair problemler de halen devam etmekteydi. 1880 Hapishaneler Nizamnamesi'nde özellikle vurgulanmış olmasına rağmen, kadın koşullarının ve hapishanelerinin erkek mahkûmlar tarafından denetlenmesi sorununun yirminci yüzyıl başlarında hala devam ediyor olduğuna dair bir vaka da Balıkesir Hapishanesi'nden gelecektir. Karesi (Balıkesir) Vilayet Hapishanesi'nde kadın koğuşu denetiminden sorumlu tutulan, gardiyan Mehmed Çavuş, tutuklu kadınları geceleri fuhuşa zorlamaktadır. Gelen şikayetler üzerine, hakkında soruşturma açılan gardiyan Mehmed Çavuş görevinden alınmış, 220.000 kuruş para ve üç ay hapis cezasına çarptırılmıştır (COA. DH. MB. HPS 89/23; COA.BEO. 4228/317032).

Öte yandan, Tanzimat'ın ilanından itibaren uluslararası alanda müdahaleye maruz kalan “Osmanlı Hapishane Sorunu”, İttihat ve Terakki yönetiminin dış siyasette Alman hükümetine olan yakınlığı nedeniyle, bu kez de Alman hapishane müfettişi Paul Pollitz tarafından değerlendirilecektir. 1916 yılında Alman hükümetinin açtığı fon ve ek finansal yardım ile, Düsseldorf-Derendorf hapishanesi baş müfettişi Paul Pollitz, incelemeler yapmak üzere Aydın, İzmir, Muğla ve İstanbul bölgesindeki hapishanelere gelerek, Osmanlı hapishanelerinde gözlem ve teftiş gerçekleştirmiştir (Tekin, 2010: 208). 1918 tarihli raporunda, hapishanelerin insanlık dışı koşullarından ve mahkûmların içler acısı durumlarından söz eden Pollitz, düzenleme ve ıslahat yapılması ihtiyacını sıklıkla vurgulamaktadır (Gönen, 2005: 176-77; Tekin, 2008: 211). Pollitz, 1916 yılı itibarıyla Osmanlı Hapishaneleri baş müfettişi (*Osmanlı Hapishaneler ve Tevkifhaneler Müfettiş-i Umûmîsi*) olarak atanmış ve görevini sürdürmüştür. Arşiv belgelerinin tabiri ile “Polliç Bey”, görevi boyunca Ege Bölgesi'nde on kaza hapishanesi ziyaret etmiş, bu hapishanelerde kadın mahkûmların koşullarına ilişkin gözlemlerde de bulunmuştur. Pollitz Bey'in 1918 tarihli raporunda, atıl halde bulunan nisa (kadın) ve zükur (erkek) mahkûmların çalıştırılması gerektiği, kadın mahkûmların çorap örme, dikiş dikme gibi işlerde çalıştırılmasının uygun olacağı ve çocukları ile birlikte hapsedilen kadın mahkûmlara verilen yiyeceğin yetersiz olduğu belirtilmiştir (Tekin, 2008: 213-215). Pollitz'in raporlarında

göze çarpan en önemli hususlar, hapishane masrafları için çözüm bulmak, atölye üretimi için ücretsiz emek elde etmek ve mahkûmları çalıştırarak rehabilite etmek yönündeki görüş ve önerileridir.

Görüldüğü üzere, İttihak ve Terakki yönetiminin en göze çarpan yeni kontrol mekanizmalarından biri, vilayet merkezlerinde bulunan hapishanelerde sayım ve anket formları gönderimi uygulayarak, mahkûmların sayılarına, cinsiyetlerine, dini ve etnik kimliklerine dair bilgilere hâkim olmak, mahkûmları yakından tanımak ve hapishanelerin sorunlarına dair malumata vâkıf olmaktır. Kurumsal olarak, hapishane yönetimini monopolize eden ve bu yolla hapishanelerdeki denetimi arttırmayı ümit eden İttihat ve Terakki yönetiminin, hapishanelerin ve mahkûmların sorunlarını çözmede ne kadar başarılı olduğu tartışmalı bir konudur. Esas mesele, mahkûmların sorunlarının çözülmesinden ziyade mahkûmları denetimi kolay bir alana kapatmak, toplumdaki izole etmek ve yeni masraflara (hapishane ve tevkifhane kirası, hapishane inşası, gardiyan maaşı gibi) yol açacak suçlulardan en verimli şekilde faydalanıp, onları tam bir kontrol ve denetim altında tutmaktır. Yalnızca vilayet ve kaza merkezlerindeki hapishane binalarına ve burada tutuklu bulunan mahkûmlara dair düzenleme ve yenilikler yapan ve bu düzenlemeleri kâğıt üzerinde kılan, sıklıkla yeni rapor ve yasal düzenlemeler yayınlayan Osmanlı yönetimi, yirminci yüzyıl başı itibariyle, hapishanelere dair yaklaşık seksen yıldır süregelen sorunları çözememiş, özellikle kadın mahkûmların cezalandırılma süreçleri için sistematik bir standart belirleyememiştir. Osmanlı arşivinden, nizamname önerilerinden ve Avrupa'dan gelen uluslararası denetçilerin gözlemlerinden takip edebildiğimiz kadarıyla, imam evleri uygulaması gibi gelenekselleşmiş kapatma usulleri yirminci yüzyıl itibariyle devam etmektedir. Yine aynı kaynaklara dayanarak, vilayet ve kaza merkezlerinde yönetim ve denetimi yerel yönetimlere, ardından da Hapishaneler İdaresi'ne bağlı olan hapishanelerdeki kadın gardiyan istihdamının yetersizliğinin, kadın koğuşlarına erkek gardiyanların atanmasına ve bu uygulamanın da taciz, istismar gibi sorunların önünü açmasına neden olmaya devam ettiği söylenebilir. Hapishanelerdeki, tahsisat (ödenek), renovasyon ve hijyen problemi de sürmekte olduğundan, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1840-1919 yılları arasında sürdürdüğü

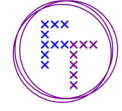

“hapishane ıslahatı” beklentileri karşılamamış olsa bile İttihat ve Terakki iktidarı denetleme ve kontrol mekanizmalarının geliştirilip, çeşitlendirilmesine yardımcı olmuştur.

Sonuç

Bu yazıda Osmanlı İmparatorluğu’nun 1839-1919 yılları arasında dönüştürme ve düzenleme girişiminde bulunduğu hapishanelere ilişkin sorunlar, hukuki ve kurumsal yaptırımlar ve iyileştirme girişimleri arşiv belgelerinin ışığı altında, kadın hapishanelerine ve kadın mahkûmlara odaklanarak değerlendirilmeye çalışıldı. Tanzimat’ın ilanından (1839) İttihat ve Terakki iktidarına (1918) kadar tartışmaya çalıştığımız süreçte, Osmanlı İmparatorluğu’nun kadın suçluluğuna olan yaklaşımına, kadın mahkûmların toplumsal cinsiyet rollerine, kadın mahkûmları kapatma ve cezalandırma yöntemlerine, hapishane sorununa dair teorik ve pratik uygulamalar arasındaki farklılıklara ve tüm bunların kadın mahkûmların hapishanede geçirdiği mahkûmiyet süreçlerine olan etkisine ışık tutuldu. Ortaya çıkan tabloda, uluslararası platformda “Osmanlı hapishane sorunu” olarak değerlendirilen hapishaneleri ıslah etme sürecinin, Batı’dan gelen bürokratların da raporları ve önerileri doğrultusunda kurumsal ve yasal düzlemde birçok düzenleme girişimine sahne olduğu, bu düzenleme girişimlerinin çoğunlukla uygulamaya yansıtılmadığı, hedeflenen “modern” standartlara ulaşamayan Osmanlı hapishanelerinin mahkûmlar için yaşamsal sorunların süregeldiği mekânlar olarak varlığını sürdürdüğü, arşiv malzemeleri ve tekrarlanan nizamnameler vesilesi ile açık bir biçimde görülmektedir.

Kadın suçluluğunu, kadınların mahkûmiyet süreçlerine yönelik genel yaklaşımı ve bunun pratikteki yansımalarını Osmanlı hapishaneleri içerisinde takip etmeye çalışan bu yazıda, kadınları suç işlemeye muktedir görmeyen, kadın suçluluğunu görmezden gelen, kadın suçluları, her ne kadar şiddet içerikli ve vahşi suçlar işlemiş olurlarsa olsunlar kriminal karakterlerinden arındırarak, “deli” yahut “nefs-i müdafaa” yapmış olarak tasvir eden, cezalandırma süreçlerini de bu anlayış ile kurgulayan, kadın suçluları hapishaneler yerine domestik alanlara ve domestik cezalandırma mekanizmalarına yönlendiren tutum tartışmaya açıldı. Bu minvalde, erkek mahkûmlarla karşılaştırıldıklarında sayıca oldukça düşük bir rakama sahip olan kadın mahkûmların, mahkûmiyet süreçlerinde yaşadıkları zaman zaman görmezden gelinmeye

varan, zaman zaman da büyük bir ilgiyle karşılanan problemleri göz önüne alındığında, Osmanlı hapishane politikasının ve kadın suçluluğuna olan çelişik yaklaşımın örnekleri hem kurumsal düzenleme girişimlerinde hem de arşivden elde edilen vakalarda açıkça görülebilmektedir.

İslam hukukunun hâkim olduğu Osmanlı toplumunda, niceliksel olarak düşük popülasyonlarının da etkisiyle, kiralanarak oluşturulan ve “imam evi” olarak adlandırılan hapishanelerde denetim ve düzenden yoksun bir şekilde kapatılan, erkek mahkûmlarla aynı koğuşı paylaşabilen, erkek gardiyanlar tarafından denetlenen, bu süreçte taciz ve istismara maruz kalacak kadar görmezden gelinen kadın mahkûmlar, söz konusu demografik kaygılar ve doğum politikaları olduğunda, cinayetten hüküm giymiş olmalarına rağmen affedilebiliyor, hapishanelerde geçirdikleri hamilelik süreçlerinde –nizamnamelerin önerileri doğrultusunda– özel bakıma ve beslenme planlarına tabii tutulabiliyorlardı. Çocukları ile hapsedilebilen kadın mahkûmlara karşı gösterilen müsamaha II. Abdülhamid iktidarından İttihat ve Terakki iktidarına kadar tekrarlanan yasal paketler ve nizamname önerileri ile demografi politikasının bir parçası olarak desteklenmiştir. Kadın mahkûmlar için tasarlanan ve uygulanan tüm iyileştirme girişimleri, “Osmanlı hapishane sorunu”nun bir yansıması olarak algılanırken, kadın mahkûmların toplumsal cinsiyet rollerinin ve “kadın suçluluğuna karşı geliştirilen görmezden gelme” anlayışının da bu pratikler üzerinde etkilerinin olduğunun altını çizmek, kadın ve erkek mahkûmiyetinin hem teorik hem de pratik olarak çok açık farklılıklar gösterdiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Adak, U. (2015) *The Politics of Punishment, Urbanization, and Izmir Prison in the Late Ottoman Empire*. Doktora Tezi, University of Cincinnati: Ohio.

Akyüz, J. ve Çelik, F. (2011) Diyarbakır Vilayeti Hapishaneleri. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7: 73-95.

Aykut, E. (2011) *Alternative Claims on Justice and Law: Rural Arson Poison Murder in the 19th Century Ottoman Empire*. Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi: İstanbul.

__ (2016) Toxic Murder, Female Poisoners, and the Question of Agency at the Late Ottoman Law Courts, 1840-1908. *Journal of Women's History*, 28(3): 114-37.

Boyar, E. ve Fleet, K. (2016) *Ottoman Women in Public Space*. Leiden: Brill Publishing.

Bozkurt, N. (2012) 20. yy. Başlarında Kütahya Hapishanesinin Genel Durumu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(21): 261-77.

Carlen, P. ve Worrall, A. (2004) *Analyzing of Women Imprisonment*. Devon: Willian Publishing.

Carlen, P. (1983) *Women Imprisonment: A Study in Social Control*. Londra: Routledge.

Çakır, S. (2001) *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis.

Demirel, F. (2003) *Adliye Nezareti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1908)*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

__ (2007) Osmanlı Adliye Teşkilatında Yaşanan Sorunların Hapishanelere Yansıması (1876-1909). Levy, N ve Toumarkine, A. haz. *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar içinde*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 190-201.

Demirkol, K. (2015) II. Meşrutiyet Döneminde İzmit Hapishanesi. Selvi, H. ve Çelik, B. haz. *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri içinde*. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Yayınevi: 989-1003.

Foucault, M. (1995) *Discipline and Punish: Birth of Prison*. New York: Vintage Books.

__ (1984) *Society Must be Defended' Lectures at the College De France: 1975-76*. New York: Picador Books.

Gönen, Y. (2005) Osmanlı İmparatorluğu'nda Hapishaneleri İyileştirme Girişimi 1917 Yılı. Naskali, E. ve Altun, H. haz. *Hapishane Kitabı içinde*. İstanbul: Kitabevi Yayınları:143-52.

Howe, A. (1994) *Punish and Critique, Towards a Feminist Analysis of Penalty*. New York: Routledge.

Karaca, A. (2005) XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde FahıŖe Hatunlara Uygulanan Cezalar: Hapis ve Sürgün. Naskali, E. ve Altun, H. haz *Hapishane Kitabı* içinde. İstanbul: Kitabevi Yayınları:152–62.

Levy, N. ve Toumarkine, A. haz. (2007) *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Naskali, E. ve Altun, H. haz. (2005) *Hapishane Kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Schull, K. (2007) *Penal Institutions, Nation-state Construction, and Modernity in the Late Ottoman Empire (1908-1919)*. Doktora Tezi, University of California: Los Angeles.

__(2007) Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistematik Bir Şekilde Hapishane İstatistikleri Toplama Çalışmaları ve Bunların 1911-18 Hapishane Reformu Üzerine Etkileri. Levy, N ve Toumarkine, A. haz. *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar* içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 212-38.

__(2014) *Prisons in the Late Ottoman Empire: Microcosms of Modernity*. Londra: Edinburgh University Press.

Semerdjian, E. (2008) *Off the Straight Path": Illicit Sex, Community and Law in Ottoman Aleppo*. New York: Syracuse University Press.

Rasche, C. (1975) The Female Offender as an Object of Criminological Research. Broadsky, A. haz. *The Female Offender* içinde. Londra: Sage Publication: 40–8.

Şen, H. (2007) *Osmanlı'da Hapishane Mefhumu. Levy, N ve Toumarkine, A. haz. Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar içinde*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 200-12.

Şen, Ö. (2007) *Osmanlı'da Mahkûm Olmak: Avrupalılaşıma Sürecinde Hapishaneler*. İstanbul: Kapı Yayıncılık.

Tekin, S. ve Özkeş S. (2008) Cumhuriyet Öncesi Türkiye'de Hapishane Sorunu. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16-17: 187–201.

__(2010) Dr. Polliç Bey'in 1918 Tarihli Raporuna Göre Berlin ve Aydın Vilayeti Hapishanelerine Genel Bir Bakış. *OTAM*, 24: 206–21.

__(2010) Osmanlı'da Kadın ve Kadın Hapishaneleri. *A.Ü.D.T.C.F Dergisi*, 29: 84-102.

Yıldız, G. (2012) *Mapusâne: Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni, 1839-1908*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

__(2002) *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı (1838-1908)*. Master Tezi, Marmara Üniversitesi: İstanbul.

Zarinebaf, F. (2010) *Crime and Punishment in Istanbul 1700-1800*. California: University of California Press.

Zihnioğlu, Y. (2003) *Kadinsız İnkılap: Nezihe Muhiddin*, İstanbul: Metis.

OSMANLI ARŞİVİ BELGELERİ

COA. DH. MB. HPS. M. 6/46

COA. DH. MB. HPS. M. 3/19

COA. DH. MB. HPS. 89/23

COA.BEO. 4228/317032

COA.BEO. 24/1766

COA. DH. MB. HPS. 96/40